

УДК 81.28

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/46-2-26>**Галина СОКОЛОВА,***orcid.org/0000-0003-1053-2417**старший викладач кафедри української і російської мов як іноземних Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова (Харків, Україна) galasokolovadudova@gmail.com***Ірина ЛИСЕНКО,***orcid.org/0000-0002-7306-8626**старший викладач кафедри української і російської мов як іноземних Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова (Харків, Україна) il7896285@gmail.com***Любов СЕРГІЙЧУК,***orcid.org/0000-0003-0624-1756**старший викладач кафедри української і російської мов як іноземних Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова (Харків, Україна) sergeychuk.lv@gmail.com*

КОМУНІКАТИВНИЙ СКЛАДНИК НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА УМОВ СУЧАСНОГО КОНТЕКСТУ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Стаття присвячена деяким питанням у сфері педагогічного спілкування під час навчання української та російської мов як іноземних у контексті сучасної освіти (зокрема, у лінгвокраїнознавчій та соціокультурній сферах спілкування). Мета статті – репрезентувати різні версії міжкультурного навчання та педагогічного спілкування в контексті освітнього процесу; показати різноманітність способів подачі лексичного і граматичного матеріалу, які включають ігрові та позакласні завдання, що можуть бути застосовані викладачем на заняттях з іноземної мови і заняттях країнознавчого спрямування. Завданням для авторів є: визначити комунікативний складник моделі міжкультурного навчання; продемонструвати необхідність деяких перелічених умов викладання іноземної мови на сучасному етапі та необхідність дотримання викладачем основних ідей і комунікативних умінь у процесі міжкультурного спілкування; спробувати знайти найкращі та ефективні форми навчання (як класної, так і позакласної роботи); виявити механізми оптимізації навчального процесу, що сприяють розвитку міжкультурної компетенції, позитивної мотивації та настрою учнів до навчання. У статті наголошується на великому значенні процесу соціально-культурної адаптації студентів; на важливості відбору необхідних тем, текстів і завдань для занять з іноземної мови; наведено опис деяких форм пізнавальної діяльності студентів підготовчого факультету. Запропоновано різноманітні приклади вправ для формування і розвитку навичок говоріння в іноземних слухачів, різні види мовленнєвих вправ; наведено приклади подання лексичного та граматичного матеріалу, варіанти завдань у сфері спілкування на заняттях іноземної мови і країнознавства. Особливу увагу приділено ролі викладача у навчанні іноземних студентів, збереженню етичних цінностей, основам професійно-педагогічного спілкування тощо.

Ключові слова: педагогічне спілкування, міжкультурна модель навчання, комунікація, говоріння, сфера спілкування, види мовленнєвої діяльності.

Halyna SOKOLOVA,*orcid.org/0000-0003-1053-2417**Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Russian Languages as Foreign Bekeov's Kharkiv National University of Municipal Economy (Kharkiv, Ukraine) galasokolovadudova@gmail.com***Iryna LYSENKO,***orcid.org/0000-0002-7306-8626**Senior Lecturers at the Department of Ukrainian and Russian Languages as Foreign Bekeov's Kharkiv National University of Municipal Economy (Kharkiv, Ukraine) il7896285@gmail.com***Liubov SERHIICHUK,***orcid.org/0000-0003-0624-1756**Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Russian Languages as Foreign Bekeov's Kharkiv National University of Municipal Economy (Kharkiv, Ukraine) sergeychuk.lv@gmail.com*

COMMUNICATIVE COMPONENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE MODERN CONTEXT OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION

The article is devoted to some issues in the field of pedagogical communication in teaching Ukrainian and Russian as foreign languages in the context of modern education (in particular, in the linguistic and socio-cultural spheres of

communication). The purpose of the article is to present different versions of intercultural learning and pedagogical communication in the context of the educational process; show a variety of ways to present lexical and grammatical material, which include games and extracurricular activities that can be used by the teacher in foreign language classes and classes in the field of local lore. The tasks for the authors are: to determine the communicative component of the model of intercultural learning; demonstrate the need for some of these conditions for teaching a foreign language at the present stage and the need for the teacher to adhere to the basic ideas and communication skills in intercultural communication (as well as preserving ethical values, developing certain strategies for teaching a foreign language); try to find the best and most effective forms of learning (both classroom and extracurricular activities); identify mechanisms for optimizing the learning process that contribute to the development of intercultural competence of students and positive motivation and mood of students to learn. The article emphasizes the great importance of the process of socio-cultural adaptation of students; the importance of selecting the necessary topics, texts and tasks for foreign language classes; the types of cognitive activity of students of the preparatory faculty are described; variants of tasks in the field of communication in foreign language and country studies classes are given. Various examples of exercises for the formation and development of speaking skills in foreign students are offered, different types of speech exercises; examples of lexical and grammatical material presentation, variants of tasks in the field of communication in foreign language and country studies classes are given. Particular attention is paid to the role of the teacher in the education of foreign students, the preservation of ethical values, the basics of professional and pedagogical communication and more.

Key words: pedagogical communication, intercultural model of learning, communication, speaking, sphere of communication, types of speech activity.

Вихід у міжкультурну комунікацію (як основний концепт сучасної методики) вимагає, на думку дослідників, теоретичного переосмислення функцій мови, що вивчається в суспільстві. Основну мету міжкультурного навчання можна визначити так: не передача інформації про нову культуру та мову, а прищеплення здатності до їх розуміння, «виховання дослідницького ставлення до освоєваних фактів та явищ» (Бердичевський, 2005). На думку С. Г. Тер-Минасової, навичка володіння іноземною мовою «являється одночасно и орудием производства, и частью культуры, и средством гуманизации образования» (Тер-Минасова, 2000: 14). Культура педагогічного спілкування у закладі вищої освіти як невід’ємний елемент навчальної діяльності через недостатню вивченість потребує уважного розгляду деяких аспектів. У руслі міжкультурного спілкування (Куликова, 2004; Ларина, 2013) особистісно орієнтований підхід до навчання (Давер, 2006), на думку колективу авторів, є найбільш перспективним напрямом у викладанні української та російської мов як іноземних (далі – УкрРЯІ) і дає змогу більше уваги приділяти особистості учня та індивідуальності педагога (Вальченко, 2021). Крім того, досвід роботи авторів показав доцільність створення різних навчальних комплексів на основі принципу комунікативності (Пассов, 1991; Пассов, 2002; Шарков, 2002; Селіна та ін., 2020) та принципу варіативності (за Є. П. Голобородько), що дозволяють обирати і конструювати різні моделі навчання.

Відомо, що оволодіння мовою як засобом спілкування передбачає вирішення трьох завдань, з яких комунікативний складник є, на наш погляд, основним, оскільки синтезує два інші складники: мовний (з когнітивною основою) та мовленнєвий (з діяльнісною основою). Коригування тра-

диційних методик і створення нових концепцій навчання (як і процес педагогічного спілкування) іноземних учнів залежать від низки факторів, що враховують: період навчання студента; майбутню спеціалізацію учня; особливості контингенту (країну, національну систему освіти, релігійні уподобання, індивідуальні особливості та здібності студента); підготовленість студента до соціальної адаптації. Розвиток у студента рис мовної особистості дає йому змогу бути ефективним учасником міжкультурної, лінгвокраїнознавчої комунікації та є, власне, стратегічною метою навчання іноземної мови (Крысько, 2004).

На думку деяких дослідників (Караулов, 1997; Богданов, 1990), компонентами формування мовної особистості є: розробка лінгвістичної компетенції (теоретичні знання мови); розробка мовної компетенції (практичне володіння мовою); розвиток комунікативного складника (використання мови відповідно до ситуації спілкування, навички правильної мовної поведінки); розвиток культурологічного складника (входження в культуру мови, що вивчається, подолання культурного бар’єра у спілкуванні). Головним критерієм відбору матеріалу для роботи на мовному занятті з читання та аудіювання в цьому разі є інтерес учня, його уподобання, бажання, позитивна мотивація. З огляду на слова К. С. Станіславського, що «всі жанри гарні, крім нудного!», в нашому випадку до таких жанрів належать всі, крім тих, які з певних причин (вікових, інтелектуальних, національно-психологічних тощо) здаються студентам нудними. Крім того, відібрані твори мають розкривати теми, що представляють «загальнолюдські цінності», які завжди викликають інтерес у представників різних націй та об’єднують їх (любов, дружба, батьківщина, сім’я, спорт, професія, тварини, природа, свята тощо). У таких текстах легше знайти

опору на знання, пов'язані з темою, це мають бути тексти, інтерес до яких (бажання прочитати і зрозуміти) пересилить страх перед труднощами та змусить подолати лінощі і пасивність у студента (Вальченко, 2015; Соколова, 1998). Велике значення мають і тексти без установки на впізнання. Оскільки початком акту розуміння є «саме нерозуміння, усвідомлена потреба зрозуміти», то початковим моментом розумового процесу, як правило, є «проблемна ситуація», «мислення зазвичай починається з проблеми чи питання, з подиву чи здивування, з протиріччя» (за Рубінштейном).

Цікавою та продуктивною, на наш погляд, є така форма навчання (як у монологічному, так і в діалогічному висловлюванні), як «домашнє читання» (невиправдано забута деякими фахівцями у галузі УкрРЯІ). Студенти отримують завдання прочитати невеликий текст із цікавою інформацією (про відомих письменників, події у світі тощо), перекласти його рідною мовою, а потім на занятті відповісти на запитання викладача та переказати цей текст. Такий вид роботи викликає інтерес у студентів з Ірану, подобається учням Туреччини або Марокко, які мають досить високий рівень знання своєї рідної мови та культури, базові культурологічні фонові знання.

Безумовно, на будь-якому занятті з мови в іноземній аудиторії важливе місце займає якість мовного матеріалу, раціональний відбір лексико-граматичних завдань та їх мінімалізація. З огляду на це вивчення мови має проходити у кілька етапів (етап пізнання граматичної системи мови, етап розуміння сенсу інформації та етап активного володіння мовою), на заняттях необхідний матеріал: для спостереження у мовленні лексико-граматичних конструкцій та явищ, лексико-семантичних варіантів слів, словотвірних моделей; для тренувальних, умовно-мовленневих та мовленневих вправ (за Є. І. Пассовим) на закріплення наданого матеріалу; для тренування вільного вживання лінгвістичних явищ, що активізуються. Завершувати заняття можна певною рубрикою «Це цікаво», в якій зібрані тексти-жарти, діалоги-жарти, творчі завдання на розвиток мовної здогадки, кросворди та ребуси, приказки і висловлювання видатних діячів, що розвивають культурно-мовну компетенцію студента. Для розвитку компетенції міжкультурного спілкування доцільно застосовувати різні види мовних вправ: питання-відповіді; ситуативні (моделювання та реалізація «проблемних ситуацій», пов'язаних з певною темою); репродуктивні (наприклад, студентам підготовчого відділення як на уроці, так і на іспиті пропонується переказ прослуханого

тексту); перекладні; дескриптивні (з акцентом на наочність); дискусивні (наприклад, під час екскурсії або після неї); ініціативні («спонтанні»); ігрові (рубрики підручника «Мовний етикет», «Це цікаво», а також тематичні вечори, де студенти повною мірою розуміють значення «рольових ігор» та з задоволенням виконують різні ролі: викладача, ведучого, принца, Діда Мороза, Сніговика, Вовка, Лисиці тощо) (Русский язык, 2000; Прилуцкая, Соколова, 2009; Лисенко та ін., 2020).

Специфіка пізнавальної діяльності деяких учнів (зокрема, китайців) полягає у прагненні до дій, орієнтації на ситуацію і контекст, на візуальність навчальної аналогії, ділові ігри тощо. Наприклад, викладач може запропонувати як стимул картинку-опори, що асоціюються з низкою слів, наведених у тексті. Такі прийоми (як і прийом колажування) активно використовуються викладачами кафедри УкрРЯІ ХНАМГ ім. О. М. Бекетова під час уроків із розвитку мовлення (Плотникова, Соколова, 2016). У процесі розробки методичних прийомів презентації, закріплення та активації семантики слід враховувати і специфічні особливості адаптації, загальні для всіх іноземних студентів: індивідуальні особливості оволодіння мовою – комунікативний і некомунікативний типи (Фоміна, 2013); особливості мотивації, що тісно пов'язана з процесом та результатом навчання. Важливо також брати до уваги мовні уявлення носіїв певної мови, тому що досягнення розуміння мови передбачає усвідомлену (а частіше неусвідомлену) «необхідність у зіставленні досліджуваної мови з рідною, яка неодмінно присутня у свідомості будь-якої людини» (Николаєв, 2003). Зауважимо, такі асоціації виникають на всіх трьох рівнях організації мовної особистості: вербально-семантичному, тезаурусному, мотиваційному. Наприклад, порівняння «впертий як осел» може виявитися некоректним серед арабської чи курдської аудиторії, оскільки «осел» у цих мовах наділений характеристиками безпросвітної тупості, дурості та хамства, а такі словосполучення «очі як у газелі», «обличчя як місяць» мають конотативне значення «вродливий, прекрасний» (у китайців: «терпіння як у вовка», «мій друг схожий на розумну мавпу») (Вальченко, Плотникова, Соколова, 2015).

Навчання говоріння включає розвиток вміння діалогічного та монологічного мовлення. Кожен із цих видів мови має свої особливості. Відомо, що діалогічна мова – це процес спілкування, який характеризується репліками двох і більше осіб, що по черзі змінюються. У результаті відбувається постійне перемикавання зі слухання на говоріння,

тобто зі сприйняття, прогнозування і розуміння на планування та породження власної мови. Водночас діалогічна мова ситуативна, монологічна належить переважно до контекстної мови, тому характеризується послідовністю і логічністю, повнотою, змістовністю, завершеністю та зрозумілістю думки, що робить її більшою мірою незалежною від ситуації. Отже, говоріння – складне явище, яке виконує в житті людини функцію засобу спілкування та є одним із видів людської діяльності. Важливо пам'ятати, що внаслідок діяльності говоріння з'являється його продукт – висловлювання. Й як діяльність, і як продукт говоріння має певні ознаки, що виступають орієнтиром у навчанні, адже підказують, які умови потрібно створити для розвитку говоріння.

Для розвитку говоріння та компетенції міжкультурного спілкування доцільно застосовувати на заняттях із мови різні види мовленнєвих вправ: питання-відповіді, репродуктивні, перекладні, дескриптивні (з акцентом на наочність), дискусивні (наприклад, під час екскурсії або після неї), ініціативні («спонтанні») та ігрові (наприклад, тематичні вечори). Окрему увагу слід приділити ситуативним вправам (моделюванню та реалізації «проблемних ситуацій», пов'язаних із певною темою). Ситуація живого спілкування завжди містить елемент непередбачуваності, імпровізації, що найчастіше викликає труднощі в іноземних студентів. Типову комунікативну ситуацію можна назвати «молекулою» усного спілкування, що у методиці є аналогом реальних ситуацій. Вважаємо, що будь-яка включена до програми тема має розкриватись як набір деяких комунікативних ситуацій, що враховують певні сфери спілкування, учасниками яких стають іноземці вже на початковому етапі навчання у мовному середовищі. Сучасна методика виокремлює 8 сфер усного спілкування, в яких розподіляються соціально-комунікативні ролі: 1) сервісна сфера (ролі покупця, пасажира, пацієнта тощо); 2) сімейна сфера (ролі батька, матері, сина, дочки, сестри тощо); 3) професійно-трудова сфера (ролі керівника, підлеглого, учня, колеги, співробітника тощо); 4) соціально-культурна сфера (ролі знайомого, друга, товариша по навчанню тощо); 5) сфера громадської діяльності (ролі члена громадської організації чи публіциста тощо); 6) адміністративно-правова сфера (роль заявника тощо); 7) сфера ігор та захоплень (ролі колекціонера, садівника, рибалки тощо); 8) видовищно-масова сфера (ролі глядача у театрі, цирку, кіно, телеглядача тощо). Слід зазначити і важливу роль інтернету, що дає змогу студентам отримати доступ до різноманітної інформації (текстів українською

та російською мовами, статичних та динамічних зображень, різноманітних відеофрагментів та звукових файлів) вже у перші місяці навчання. Безперечно, інтернет-ресурси та новітні технології дозволяють створювати оригінальне навчальне середовище і сприяють зануренню студента-іноземця в культурно-мовний простір, соціокультурній компетенції, без якої неможливе комфортне існування в країні мови, що вивчається.

Однак важливо наголосити, що мультимедійні системи не повинні замінювати реальну навчальну діяльність та реальний комунікативний простір і реального викладача (як особистість). Адже в кожному конкретному випадку головне у спілкуванні – відчутти аудиторію, порозумітися з нею, а все інше (оцінка та самооцінка, концентрація уваги, рівень інтелектуальної активності, ступінь заглиблення у зміст матеріалу тощо) може змінюватися. Здатність порозумітися найменше пов'язана з командами та послухом, це вираження загального бажання. У зв'язку з цим можна за основу професійно-педагогічного спілкування взяти імператив І. Канта: завжди ставитися до себе та учнів як до мети спілкування, внаслідок якого відбувається сходження до індивідуальності.

Високі темпи науково-технічного розвитку суспільства, впровадження комп'ютерних технологій призвели до нової стадії історичного розвитку цивілізації – стадії інформаційного суспільства; водночас невисокий рівень культури поведінки, відсутність поваги до старших призводять до порушення дисципліни на заняттях, створюють умови для виникнення конфліктних ситуацій (Чернышов, 2009). Психологи пропонують такі правила поведінки особистості у конфліктних ситуаціях: не дратуватися, не гніватися; «затримувати» реакції і не вступати в полеміку з опонентом, якщо його дії не становлять загрози для навколишніх (якщо певний час ігнорувати порушника, це дасть можливість заспокоїтися, проаналізувати ситуацію, прийняти вірне рішення); використовувати гумор, оскільки осміяний порушник втрачає авторитет.

На нашу думку, педагогічне спілкування має орієнтуватися на гідність людини як найважливішу цінність спілкування. Спілкування з викладачем грає важливу роль і викликає певні емоції, оскільки для студента викладач є не лише джерелом інформації, а й яскравою індивідуальністю зі своїм ставленням до навколишнього світу та життєвим досвідом. Велике значення для продуктивного спілкування мають також етичні цінності: чесність, довіра, відвертість, подяка, вірність слову, безкорисливість. Спілкування викладача

з представниками різних культур, безсумнівно, має власну специфіку і часто залежить від національно-психологічних особливостей учнів, а також від інших чинників: системи освіти, сімейного укладу та моральних цінностей, політичних і релігійних уподобань. На перших етапах навчання одним зі способів розвитку здатності студентів розуміти іноземну мову на слух є слухання того, що говорить (чи читає) викладач. Роль викладача на уроку, безумовно, дуже важлива і за гарного виконання ніби непомітна. Вона подібна до нитки Аріадни, що допомагає знайти вірний шлях у лабіринті. Викладач повинен доречними питаннями та завданнями спрямовувати мовну діяльність учнів: «наводити на дію» механізм мовної когніції учнів, активізувати їхні «здатності розумного міркування» (за Серлем), навчати студентів «вчитися», долати психологічні та лінгвістичні бар'єри, щоб, за словами Х. Г. Гадамера, «побачити у чужому своє».

Всі вищезазначені умови й облік різноманітних факторів навчання іноземців, методи викладання іноземної мови у вищій школі та багаторічний досвід роботи авторів дозволяють дійти певних висновків. Так, можна виокремити основні компоненти комунікативного складника у культурі педагогічного спілкування в іноземній аудиторії: вміння вступати в контакт за будь-яких умов (іноді без знання мови-посередника); готовність до спільного визначення основних пріоритетних цілей у цей конкретний момент; чуттєво-емоційна врівноваженість, що дозволяє вирішувати будь-які конфлікти; створення психологічного контакту та теплої емоційної атмосфери; розвиток в іно-

земному учневі позитивної мотивації до міжкультурного спілкування; розвиток комунікативності як здібності до спілкування (мова, поведінка, невербальні засоби); попередження міжкультурних і міжособистісних конфліктів; готовність до обговорення скарг, звинувачень та невдоволення; пошук способів переключення та переорієнтації своєї діяльності і діяльності студентів в умовах виникнення нестандартних ситуацій; готовність до адаптації за зміни умов педагогічної діяльності; систематичність спостережень та аналіз результатів; почуття співпереживання, постійне прагнення взаєморозуміння і позитивне сприйняття іншої думки; виховання толерантності; вплив на іноземну аудиторію з урахуванням її національного складу. Важливо також брати до уваги мовні уявлення носіїв певної мови. Таким чином, облік різноманітних труднощів (у навчанні, проживанні, адаптації тощо), пошук способів опори на рідну мову, позитивна мотивація в учня, атмосфера заняття, наближена до реальної ситуації спілкування, комунікативний підхід, а також дотримання викладачем основних ідей і комунікативних умінь в процесі міжкультурного спілкування, збереження етичних цінностей, розробка певних стратегій викладання іноземної мови з максимальним урахуванням національно-специфічних особливостей учнів – всі ці фактори дають змогу викладачеві (і студентів) краще орієнтуватися в конкретних соціально-психологічних ситуаціях, успішно вирішувати конфлікти, що виникають на заняттях, полегшують міжнаціональне спілкування та роблять його максимально мотивованим, а також сприяють оптимізації навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердичевский А. Л. Диалог культур: что дальше? *Мир русского слова*. 2005. № 1–2. С. 17–24.
2. Богданов В. В. Коммуникативная компетенция и коммуникативное лидерство. *Язык, дискурс и личность* : межвузовский сборник науч. трудов. Тверь : Тверской государственный университет, 1990. С. 26–31.
3. Вальченко И. В., Прилуцкая Я. Н. Читаем тексты по литературе : учебное пособие. Харьков : ХНАГХ, 2012. 103 с.
4. Вальченко И. В., Плотникова Т. А., Соколова Г. П. Интересные истории : пособие для чтения (для иностранных студентов подготовительного отделения). Харьков : ХНУГХ им. А. Н. Бекетова, 2015. 132 с. URL: (дата звернення: 24.12.21 р.).
5. Давер М. В. Особенности мотивационно-стратегической реализации личностно ориентированного подхода к обучению РКИ. *Русский язык за рубежом*. 2006. № 4. С. 42–50.
6. Караулов Ю. Н. Язык и языковая личность. Изд. 7-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
7. Ковалевская Е. В. Проблемность в преподавании иностранных языков. Москва : «МНПИ», 1999. 118 с.
8. Крысько В. Г. Этническая психология : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2002–2004. 320 с.
9. Куликова Л. В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты: на материале русской и немецкой лингвокультур : монография. Красноярск : РИО КГПУ, 2004. 196 с.
10. Ларіна Н. Б. Міжкультурна комунікація й особливості її проявів. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2013. № 2 (42). С. 15–18.
11. Гра як засіб формування комунікативної компетенції на заняттях з української мови як іноземної / І. О. Лисенко та ін. *Молодий вчений*. № 4 (80). Херсон, 2020. С. 150–155.

12. Розвиток навичок говоріння в іноземних слухачів на початковому етапі вивчення української мови як іноземної / Лисенко І. О. та ін. *Молодий вчений*. № 5 (93). Херсон, 2021.
13. Николаев С. Ю. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ : Ленсвіт, 2003. 273 с.
14. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. 2-е изд. Москва : Просвещение, 1991. 223 с.
15. Пассов Е. И., Кузнецова Е. С. Упражнения как средства обучения. Воронеж : НОУ «Интерлингва», 2002. 40 с.
16. Плотникова Т. А., Соколова Г. П. Практикум для самостоятельной и практической работы по русскому языку как иностранному. Харьков : ХНУГХ им. А. Н. Бекетова, 2016. 128 с.
17. Русский язык для начинающих : учебное пособие. Часть 2 / Л. М. Горнова и др. Харьков : Основа, 2000. 172 с.
18. Сборник учебных занимательных материалов «Учение с увлечением» : пособие для преподавателя / Я. Н. Прилуцкая и др. Харьков, 2009. С. 113–121.
19. Селіна І. Л. Вправи комунікативного типу в навчанні іноземних студентів (медичний профіль) / І. Л. Селіна та ін. *Znanstvena misel journal*. № 42/2020. Ljubljana, Slovenia. С. 35–38.
20. Соколова Г. П., Кравченко О. В., Мехедькина Т. А. Русский язык для начинающих : учебное пособие. Часть 1. Харьков : Основа, 1998. 430 с.
21. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Русский язык, 2000. 317 с.
22. Фомина Н. А., Леева А. Н. Проявления индивидуальных особенностей личности в речевой продукции на предтекстовом уровне. *Психолінгвістика*. 2013. Вып. 12. С. 140–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_12_20 (дата звернення: 24.12.21 р.).
23. Чернышов А. С. Практикум по решению конфликтных ситуаций. Москва : Педагогическое общество России, 1999. 186 с. URL: <https://www.livelib.ru> (дата звернення: 24.12.21)
24. Шарков Ф. И. Основы теории коммуникации. Москва : ИД «Социальные отношения» ; «Перспектива», 2002. 322 с.

REFERENCES

1. Berdychevskyy, A. L. Dyaloh kul'tur: chto dal'she? [Dialogue of cultures: what's next?]. *World of the Russian word*, 2005. No. 1–2, pp. 17–24. [in Russian]
2. Bogdanov, V. V. Kommunikativnaya kompetentsyya y kommunykativnoye lyderstvo [Communicative competence and communicative leadership]. *Language, discourse and personality*. Tver': Tverskoy gos. un-t, 1990, pp. 26–31. [in Russian]
3. Valchenko, I. V., Prilutskaaya, Ya. N. Chytaem teksty po literature [We read texts on literature]. Kharkov : HNAGH, 2012, 103 p. [in Russian]
4. Valchenko, I. V., Plotnikova, T. A., Sokolova, G. P. [Interesting stories: manual for reading (for the foreign students of preparatory faculty)]. Kharkiv : KhNUMH, 2015, 132 p. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/42071/>. [in Russian]
5. Daver, M. V. Osobennosty motyvatsyonno-stratehicheskoy realizatsyy lychnostno-oryentirovannogo podkhoda k obuchenyyu RKI [Peculiarities of motivational-strategic realization of personality-oriented approach to RAF training]. *Russian abroad*. 2006. No. 4. pp. 42–50. [in Russian]
6. Karaulov, Yu. N. Yazyik y yazykovaya lichnost [Language and linguistic personality]. Izdanie 7-e. M.: Izdatelstvo "LKI", 2010. 264 p. [in Russian]
7. Kovalevskaya, E. V. Problemnost v prepodavanii inostrannykh yazykov [Problems in teaching foreign languages]. M.: "MNPI", 1999. 118 p. [in Russian]
8. Kryisko, V. G. Etnicheskaya psihologiya: [Ethnic psychology] ucheb. posobie dlya studentov vysshikh uchebnykh zavedeniy. M.: Izdatelskiy tsentr "Akademiya", 2002–2004. 320 p. [in Russian].
9. Kulikova, L. V. Mezhekulturnaya kommunikatsiya: teoreticheskie i prikladnyie aspekty: na materiale russkoy i nemetskoy lingvokultur : monografiya [Intercultural communication: theoretical and applied aspects: on the material of Russian and German linguocultures : monograph]. Krasnoyarsk : RIO KGPU, 2004. 196 p. [in Russian]
10. Larina N. B. Mizhekulturna komunikatsiia y osoblyvosti yii proiaviv [Intercultural communication and features of its manifestations]. *State and regions. Public Administration Series*. 2013. No. 2 (42), pp. 15–18.
11. Lysenko, I. O. Hra yak zasib formuvannia komunikativnoi kompetentsii na zaniattiakh z ukrainskoi movy yak inozemnoi [Game as a means of forming communicative competence in Ukrainian language classes as a foreign language] / I. O. Lysenko ta in. *Young scientist*. No. 4 (80). Kherson, 2020, pp. 150–155.
12. Rozvytok navychok hovorinnia v inozemnykh slukhachiv na pochatkovomu etapi vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi [Development of speaking skills in foreign students at the initial stage of studying the Ukrainian language as a foreign language] / I. O. Lysenko ta in. *Young scientist*. No. 5 (93). Kherson, 2021.
13. Nykolaev, S. Iu. Zahalnoevropeiski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [All-European recommendations for language education: study, teaching, evaluation]. K.: Lensvit, 2003, 273 p.
14. Passov, E. I. Kommunikativnyy metod obucheniya inoyazychnomu govoreniiyu [Communicative method of teaching foreign language speaking]. 2-e izd. M.: Prosveschenie, 1991, 223 p. [in Russian]
15. Passov, E. I., Kuznetsova, E. S. Uprazhneniya kak sredstva obucheniya [Exercises as a means of teaching]. Voronezh: NOU "Interlingva", 2002, 40 p. [in Russian]
16. Plotnikova, T. A., Sokolova, G. P. Praktikum dlya samostoyatelnoy i prakticheskoy raboty po russkomu yazyiku kak inostrannomu [Workshop for independent and practical work on Russian as a foreign language]. Harkov: HNUGH im. A. N. Beketova, 2016, 128 p. [in Russian]

-
17. Russkiy yazyk dlya nachinayuschih: uchebnoe posobie. Chast 2. [Russian for Beginners. Textbook. Part 2] / L. M. Gornova ta in. Harkov: Osnova, 2000, 172 p. [in Russian]
  18. Sbornik uchebnykh zanimatelnykh materialov "Uchenie s uvlecheniem": posobie dlya prepodavatelya [Collection of educational entertaining materials "Learning with enthusiasm"] / Ya. N. Prilutskaya i dr. Harkov, 2009, pp. 113–121. [in Russian]
  19. Vpravy komunikativnogo tipu u navchanni inozemnykh studentiv (medychnyi profil) [Communicative exercises in teaching foreign students (medical profile)] / I. L. Selina ta in. *Znanstvena misel journal. International magazine*, No. 42/2020. Ljubljana, Slovenia, pp. 35–38.
  20. Sokolova, G. P., Kravchenko, O. V., Mehedkina, T. A. Russkiy yazyk dlya nachinayuschih: uchebnoe posobie. Chast 1 [Russian for Beginners. Textbook. Part 1]. Harkov: Osnova, 1998, 430 p.
  21. Ter-Minasova, S. G. Yazyk i mezhkulturnaya kommunikatsiya [Language and intercultural communication]. Moskva : Russkiy yazyk, 2000, 317 p. [in Russian]
  22. Fomina, N. A., Leeva, A. N. Proyavleniya individualnykh osobennostey lichnosti v rechevoy produktsii na predtekstovom urovne [Manifestations of individual personality peculiarities in speech production at the pretextual level]. *Psiholingvistika*, 2013, No. 12, pp. 140–147 URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_12_20]. [in Russian]
  23. Chernyishov, A. S. Praktikum po resheniyu konfliktnykh situatsiy [Workshop on conflict resolution]. Moskva : Pedagogicheskoe obschestvo Rossii, 1999 ; Filolingviya. 2009, 186 p. URL: <https://www.livelib.ru>. [in Russian]
  24. Sharkov, F. I. Osnovy teorii kommunikatsii [Fundamentals of communication theory]. Moskva : ID "Sotsialnye otnosheniya" ; Izd-vo "Perspektiva", 2002. 322 p. [in Russian]